

راهبردهای مدیریتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با بحران‌ها و اضطرارها با رویکرد قرآنی

علی نجاتبخش اصفهانی^۱

چکیده:

امروزه فقدان یک تفکر ناب و متناسب با فرهنگ و بینش ممالک اسلامی که بتواند در صحنه عمل در بحران‌های به وجود آمده به صورت صحیح جامعه انسانی را هدایت و رهبری نماید و راه نجاتی را برای انسان‌ها پیش بینی کند، پیش از پیش احساس می‌گردد. نظر به اینکه فلسفه وجودی قرآن هدایت بشر به سمت سعادت و کمال می‌باشد. از این رو می‌توان سالم‌ترین راه هدایت جامعه را از آموزه‌های قرآنی و تمسک به سیره انبیاء و اولیای الهی (علیهم السلام) دانست، به عبارت دیگر، با نگاهی موشکافانه به آیات قرآن در می‌یابیم که سرگذشت‌ها و طرح موضوعاتی در سطحی گسترده در این کتاب الهی یافت می‌شود که با بررسی و کنکاش آنها و اقدام به عملیاتی‌سازی آنها در عصر حاضر می‌توان جامعه انسانی را به بهترین نحو به سوی کمال حقیقی هدایت نمود در این راستا از آنجایی که طی سال‌های گذشته کشور ایران با بحران‌های متعددی از قبیل (وقوع جنگ تحمیلی، تحریم‌های همه جانبه، سیل، زلزله و بالاخص شیوع بیماری مهلک کرونا و ...) رو به رو شده است لذا اتخاذ تدابیر مدیریتی با تکیه بر قرآن می‌تواند راهگشای کشور در خروج از بحران‌های فعلی و آتی باشد. بر همین اساس هدف از این مقاله بررسی راهبردهای مدیریتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با بحران‌ها و اضطرارها با رویکرد قرآنی می‌باشد و روش تحقیق توصیفی و تحلیل برهانی و یافته‌ها در برگزیده راهبردهای مدیریتی راهگشاست.

کلیدواژه‌ها:

بحران، راهبرد، کرونا، سیره اولیاء، آموزه‌های قرآنی

---

^۱ عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور، و معاون پژوهشی مرکز تاد
hany.orveh@gmail.com

مقدمه

در جهان امروز تهدیدات مختلفی برای جوامع بشری متصور است (نصیبی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۴) که این امر باعث شده بشریت با بحران‌های متعددی رو به برو شود (علیزاده‌خوش، ۱۳۹۰) به همین دلیل امروزه مدیریت اثربخش بحران به عامل قابل توجه و مهمی (کینگ، ۲۰۰۵: ۱۳۹۵) مبدل گشته است. به طوری که صاحب‌نظران مختلف، الگوهای مختلفی را طرح و بسط داده‌اند (ربیعی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۶۷) اما این در حالی است که رویکردها و الگوهای ارائه شده در مطالعه بحران‌های اجتماعی گرچه در بسیاری از موارد قابل بهره‌برداری‌اند (محمدی‌سیرت و قاسمی‌پور، ۱۳۹۴: ۷۰) اما از آنجایی که مبانی این دسته از نظریه‌ها بر اساس فرهنگ غربی تدوین شده‌اند لذا نمی‌تواند در کشورهای اسلامی کارایی و اثربخشی لازم را داشته باشد. در واقع امروزه فقدان یک تفکر ناب و متناسب با فرهنگ و بینش ممالک اسلامی که بتواند در صحنه عمل در بحران‌های به وجود آمده به صورت صحیح جامعه انسانی را هدایت و رهبری نماید و راه نجاتی را برای انسان‌ها پیش‌بینی کند، پیش از پیش احساس می‌گردد.

قرآن بزرگترین هدیه الهی است (ناظم‌بکائی و همکاران، ۱۳۸۹: ۸۱) و برای حل بحران‌های سیاسی اجتماعی همانند تمام نیازها و پرسش‌های بشر راهکارها و نظام مدیریتی ویژه‌ای را ارائه می‌دهد (خطیبی‌کوششک، ۱۳۸۴: ۵۸) در واقع طبق فلسفه قرآن، تمام فعالیت‌های انسانی باید به سمت دستیابی به رستگاری یک واژه جامع دال بر رفاه همه جانبه در زندگی این دنیا و همچنین رفاه آخرت هدایت شوند (خیرالهی و ندری، ۱۳۹۴: ۷۹) از این رو می‌توان سالم‌ترین راه هدایت جامعه را از آموزه‌های قرآنی استخراج و در راستای عملیاتی سازی آن در عصر کنونی زمینه سازی کرد. به عبارت دیگر، با نگاهی موشکافانه به آیات قرآن در می‌یابیم که سرگذشت‌ها و طرح موضوعاتی در سطحی گسترده در این کتاب الهی یافت می‌شود که با بررسی و کنکاش آنها و اقدام به عملیاتی‌سازی آنها در عصر حاضر می‌توان جامعه انسانی را به بهترین نحو به سوی کمال حقیقی هدایت نمود در این راستا از آنجایی که طی سال‌های گذشته کشور ایران با بحران‌های متعددی از قبیل (وقوع جنگ تحمیلی، تحریم‌های همه جانبه، سیل، زلزله و بالاخص شیوع بیماری مهلک کرونا و ...) رو به رو شده است لذا اتخاذ تدابیر مدیریتی با تکیه بر قرآن می‌تواند راه‌گشای کشور در خروج از بحران‌های فعلی و آتی باشد. بر همین اساس از جمله سوالاتی که قابل طرح می‌باشد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- اقدامات مدیریتی نظام جمهوری اسلامی ایران قبل از وقوع بحران براساس رویکرد قرآنی شامل چه اقداماتی است؟

- اقدامات مدیریتی نظام جمهوری اسلامی ایران در حین وقوع بحران براساس رویکرد قرآنی شامل چه اقداماتی است؟

- اقدامات مدیریتی نظام جمهوری اسلامی ایران بعد از وقوع بحران براساس رویکرد قرآنی شامل چه اقداماتی است؟

بیان مسئله

به طور کلی لغت بحران در ارتباط با یک سری پدیده‌های ناهنجار طبیعی شامل حوادث طبیعی ناشی از عوامل زمین‌ساختی همانند (آتشفشان، زلزله، بهمن) و حوادث طبیعی ناشی از عوامل آب و هوایی همانند (سیل، خشک‌سالی، بیابان‌زایی، پیشروی آب دریاها در خشکی، طوفان و...) به کار می‌رفته است ولی با صنعتی شدن جوامع بشری این واژه برای فجایع بزرگی همچون نیروگاه اتمی چرنوبیل و بوپال هند و یا سوانح ریلی به وسعت انفجار قطار حامل مواد شیمیایی در ایستگاه خیام و حتی برای فاجعه ۱۱ سپتامبر نیز به کار برده می‌شود. البته تعریف شرایط بحرانی برای هر کشور و سازمانی با توجه به میزان تلفات جانی و خسارات مالی مربوطه متفاوت می‌باشد. بر اساس آمارهای بین‌المللی در ۲۷ سال گذشته ۶/۳ میلیون نفر بر اثر بلایای طبیعی جان باخته و بیش از ۳ میلیارد نفر آسیب دیده‌اند و بیش از ۲۴۰ میلیارد دلار خسارت مالی وارد شده است. آمار نشان می‌دهد که بلایای طبیعی رو به افزایش بوده و بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۲ شدت بلایا ۱/۴ برابر شده است و نسبت جان باختگان ۹/۶ و آسیب دیدگان ۲/۵ و خسارت مالی ۳۸ برابر شده است. در این آمارها تلفات جانی و خسارات ناشی از فجایع بزرگ صنعتی در مقابل تلفات و خسارات عظیم ناشی از حوادث طبیعی صرف نظر شده است. این آمارها اهمیت مدیریت بلایای طبیعی را بیش از پیش مشخص می‌نماید ولی باید به این نکته توجه نمود که ویژگی‌ها و مراحل مدیریت بحران در مورد بلایای طبیعی غیر مترقبه و فجایع بزرگ مترقبه تفاوت چندانی نمی‌کند (لاریجانی، ۱۳۸۴).

در اکثر کشورها اغلب پس از وقوع هر حادثه بزرگ، سیل کمک‌های سازماندهی نشده اعم از نیروی انسانی و مادی به منطقه حادثه دیده گسیل می‌شود و با ائتلاف نیروی فراوان، اندکی وضع تخفیف می‌یابد و به سرعت همه چیز به دست فراموشی سپرده می‌شود. بنابراین یکی از مهمترین چالش‌های زمان حاضر، نیاز به داشتن سیستم مدیریت بلایا در مواجهه با بلایای طبیعی و غیرطبیعی می‌باشد. با توجه به وسعت ایران، تنوع بلایای مختلف و شدت و تعداد آن‌ها، لزوم وجود ساختاری مناسب برای نظام مدیریت بلایا از نیازهای اساسی کشور به شمار می‌رود (شایانفر، ۱۳۹۱: ۴۴). به عبارت دیگر کشور ایران با توجه به موقعیت خاص جغرافیایی و سیاسی همواره در معرض انواع تهدیدات طبیعی (زلزله، سیل و ...) و تهدیدات انسانی (جنگ، انفجار و ...) قرار داشته و تلفات انسانی و مالی سنگینی نیز متحمل شده است. متأسفانه در کشور ما، علی‌رغم پشت سر گذاشتن هشت سال دفاع مقدس از یک سو و داشتن تجارب متعدد در برابر بلایای طبیعی از سوی دیگر، اهمیت بحث ایمنی، امنیت و مدیریت در زمان بحران چنان که باید مورد توجه قرار نگرفته است (جهانبخش و همکاران، ۱۳۹۵: ۲).

امروزه با استفاده از برنامه‌های جامع مدیریت بحران می‌توان با بکارگیری اقدامات موثر همراه با طرح‌های کاربردی و حتی الامکان کم هزینه و چند منظوره در مرحله ی قبل، حین و پس از بحران، به میزان زیادی از شدت و گستردگی خسارات و تلفات ناشی از خطرات کاست. یکی از مهم ترین تمهیداتی که می‌تواند در این زمینه نقش بسزایی ایفا کند، ایجاد مراکز مدیریت بحران در سطوح مختلف کشوری، شهری و منطقه‌ای جهت شناسایی عوامل حادثه‌ساز، برنامه‌ریزی و مدیریت عملیات مقابله و بازسازی مناطق بحران زده است (جهانبخش و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). در این راستا می‌توان از آموزه‌های قرآنی

استفاده کرد در واقع می‌توان گفت با مراجعه به آیات قرآن و بررسی سرگذشت پیامبران (ع) می‌توان نسبت به استخراج یک الگوی جامع برای مدیریت بحران برای کشور ایران اقدام کرد

واژه‌ها و اصطلاحات کلیدی و مفاهیم

الف) مدیریت

مدیریت فرایند به کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی بر مبنای یک نظام ارزشی پذیرفته شده است که از طریق وظایفی همچون: برنامه‌ریزی^۱، سازماندهی^۲، بسیج منابع و امکانات^۳، هدایت^۴ و کنترل^۵ برای دستیابی به اهداف تعیین شده، صورت می‌گیرد (سلامی، ۱۳۹۵: ۱۱).

ب) رهبری

رهبری، فرآیندی است که مدیریت سازمان ضمن آن می‌کوشد تا با ایجاد انگیزه و ارتباطی مؤثر، ادای سایر وظایف خود را در تحقق اهداف سازمانی، تسهیل و کارکنان را از روی میل و علاقه به ادای وظایفشان ترغیب کند (باقری و کاظمینجف‌آبادی، ۱۳۹۲: ۱۶۲).

ج) بحران

بحران وضعیتی در سطح جامعه که بر اساس نظم و قانون اداره می‌شود را ایجاد می‌کند که باعث از هم پاشیدگی، تغییر ناگهانی و هرج و مرج ایجاد فتنه، جنگ، تفرقه و ... می‌شود و با ایجاد نا آرامی و گرفتاری‌های روحی و روانی مناسبات اجتماعی (اتحاد و انسجام) مردم را از ابعاد اجتماعی، سیاسی، امنیتی و ... درهم می‌شکند، خواه این وضعیت در بخشی از جامعه یا کل جامعه باشد.

د) مدیریت بحران

مدیریت بحران عبارت است از ایجاد آمادگی و فراهم کردن تمهیدات و تدارکات لازم برای رویارویی با بحران و یا به حداقل رساندن آثار تخریبی آن (مه‌دینژاد و صادقی‌حبیب‌آباد، ۱۳۹۵: ۱۳۵۳).

ه) سازمان

در این مقاله نظام جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک سازمان قلمداد می‌شود.

چارچوب نظری

۱) مفهوم‌شناسی مدیریت

بدون تردید در جهان امروز هیچ عاملی به اندازه مدیریت در توسعه و رفاه ملل و سازمان‌ها نقش تعیین کننده ندارد. از زمانی که انسان‌ها پی‌بردند که جهت فائق شدن بر موانع و مشکلات و برطرف

¹ Planning

² Organizing

³ Staffing

⁴ Directing

⁵ Controlling

کردن نیازها و احتیاجاتشان، نیازمند همکاری و مساعدت با یکدیگر هستند و گروه‌ها و سازمان‌ها را تشکیل دادند، نقش و اهمیت مدیریت روزبه روز افزون‌تر و برجسته‌تر شد. مدیران، مسئول طراحی کارها و هماهنگی بین منابع انسانی و مادی جهت رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده می‌باشند و به همین دلیل بدون مدیران اثربخش، نائل شدن به عملکرد بهتر دور از دسترس خواهد بود (شعبانینژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۳).

درباره تعریف مدیریت اتفاق نظر خاصی در دست نیست و صاحب‌نظران و نظریه‌پردازان علم مدیریت با اهداف و سوگیری‌های گوناگون، تعاریف متفاوتی را ارائه کرده‌اند (غلامحسینی، ۱۳۸۹: ۳۲). در زیر به برخی از این تعاریف اشاره شده است:

- فرآیند برنامه ریزی، سازماندهی، هدایت و نظارت بر کار اعضای سازمان و کاربرد کلیه منابع قابل دسترسی برای رسیدن به هدف‌های تعیین شده سازمان را «مدیریت» می‌گویند.

- «مدیریت» به عنوان «هنر انجام دادن کارها به وسیله دیگران» نیز تعریف شده است. چرا که مدیر با اتخاذ تدابیری برای انجام کارها توسط دیگران و نه شخص مدیر به اهداف سازمان نایل می‌شود (شریفی‌تهرانی، بی‌تا: ۵۴-۵۳).

- مدیریت فرایند به کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی بر مبنای یک نظام ارزشی پذیرفته شده است که از طریق وظایفی همچون: برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل برای دستیابی به اهداف تعیین شده، صورت می‌گیرد. این تعریف، پنج نکته اساسی زیر را که زیربنای مفاهیم کلی مدیریت در حوزه‌های نظریه‌پردازی و کاربرد هستند، دربر دارد:

- ✓ مدیریت یک فراگرد است.
- ✓ مدیریت بر هدایت تشکیلات انسانی دلالت دارد.
- ✓ مدیریت مؤثر مبتنی بر تصمیم‌گیری مناسب و دستیابی به نتایج مطلوب است.
- ✓ مدیریت کارآ، متضمن تخصیص و مصرف مدبرانه منابع است.
- ✓ مدیریت بر فعالیت‌های هدفدار، تمرکز دارد (سلامی، ۱۳۹۵: ۱۱).

مدیران در انجام وظایف خود فرآیندی را دنبال می‌کنند که شامل اجزایی چون برنامه ریزی، سازمان دهی، نظارت و کنترل، انگیزش، ارتباطات، هدایت و تصمیم‌گیری است. مجموعه این فعالیت‌هاست که مدیریت را شکل می‌دهد و هماهنگی و نیل به هدفها را میسر می‌سازد (ماهر و بختیاری، ۱۳۹۶).

۲) مفهوم‌شناسی رهبری

رهبری از دیرزمان مورد توجه اندیشمندان و محققان مدیریت بوده و آنان همواره درباره رهبری و زوایای گوناگون آن، از جمله عواملی که سازنده یک رهبر اثربخش و موفق است، تحقیق کرده‌اند. علت اصلی توجه محققان به مسئله رهبری آن است که رهبری نقشی حیاتی در پویایی و بالندگی سازمان ایفا می‌کند و موفقیت بسیاری از سازمان‌ها به سبب وجود رهبران قوی و اثربخش بوده است (پیروز، ۱۳۹۰: ۹۶).

در رشته علمی رفتار سازمانی واژه «رهبری» از جمله واژگانی است که درباره تعریف آن، اتفاق نظر زیادی وجود ندارد و تقریباً به تعداد کسانی که کوشیده‌اند مفهوم رهبری را تعریف کنند برای آن تعریف وجود دارد. در واقع، تعریف رهبری همانند همه مفاهیم علوم اجتماعی، دلخواه و بسیار ذهن-گرایانه است. برخی تعریف‌ها مفیدترند اما هیچ یک، تعریف کاملاً صحیحی نیست. در حال حاضر بهتر آن است که از مفاهیم متعدد رهبری به عنوان منبعی از دیدگاه‌های متفاوت درباره یک پدیده پیچیده چندبعدی استفاده شود. با وجود این، تقریباً همگان توافق دارند که رهبری، فراگرد نفوذ است (باقری و کاظمینجف‌آبادی، ۱۳۹۲: ۱۶۱).

محقق	تعریف رهبری
کتز و کان	رهبری عبارت است از افزایش نفوذ بر ورای پذیرش ماشینی به وسیله جهت دهندگان معمول سازمان
راخ و بهلینگ	رهبری عبارت است از فرآیند نفوذ بر فعالیت‌های گروهی سازمانیافته برای تحقق هدف
جاکوبز و جیکس	رهبری، فرآیند هدفمند کردن تلاش جمعی و باعث کوشش داوطلبانه برای رسیدن به هدف است
رابینز	رهبری، توانایی اعمال نفوذ در گروه در جهت تأمین هدف است و منبع اعمال نفوذ احتمالاً پایگاه رسمی است
مورهد گریفن	رهبری به عنوان فرآیند به معنی استفاده از نفوذ بدون زور برای هدایت و هماهنگی فعالیت‌های اعضای گروه در جهت تحقق هدف است
آرنولد و فلدمن	رهبری، فراگرد اثرگذاری است؛ رهبری، عبارت است از اعمال نفوذ رهبر بر رفتار یک یا تعداد بیشتری از افراد. او کسی است که به طور هوشیارانه سعی دارد پیروانش را وادارد تا کارهای مورد نظرش را کنند
ویهریچ و کونتز	رهبری عبارت است از فرآیند نفوذ در مردم به طوری که برای مشارکت در دستیابی به اهداف سازمانی و گروهی ترغیب شوند
رضاییان	رهبری، فراگرد نفوذ اجتماعی است که در آن رهبر، مشارکت داوطلبانه کارکنان را در تلاش برای کسب هدف‌های سازمانی طلب می‌کند
الوانی	رهبری، فرآیندی است که مدیریت سازمان ضمن آن می‌کوشد تا با ایجاد انگیزه و ارتباطی مؤثر، ادای سایر وظایف خود را در تحقق اهداف سازمانی، تسهیل و کارکنان را از روی میل و علاقه به ادای وظایفشان ترغیب کند

منبع: (باقری و کاظمینجف‌آبادی، ۱۳۹۲: ۱۶۲).

۳) مفهوم‌شناسی بحران

«بحران» که معادل لاتین آن، واژه «krisis» و معادل انگلیسی آن، واژه «Crisis» می‌باشد (پوررستمی، ۱۳۹۲: ۵۹)، بیش از پنج قرن پیش مطرح شد (مرکز آموزش و پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری، ۱۳۹۵: ۷). بحران به صورت آشفتگی و تغییر حالت (عمید، ۱۳۸۹: ۲۱۲) و به عبارتی دیگر امری

که باعث به هم خوردن تعادل می‌شود و موقعیتی غیر عادی و حساس ایجاد می‌کند بیان شده است (انوری، ۱۳۹۰: ۸۳۱) بر این اساس می‌توان گفت بحران اشاره به بالاترین مرحله یک جریان ناگوار (صدری افشار و همکاران، ۱۳۸۱: ۱۹۶)، و حادثه‌ای که در اثر رخدادها و عملکردهای طبیعی و انسانی به طور ناگهانی به وجود می‌آید (مجتهدزاده، ۱۳۹۱: ۱۶) دارد.

بحران‌ها منافع راهبردی را مورد تهدید قرار می‌دهند، در اولویت‌ها و فوریت‌های تصمیم‌گیری واقع می‌شوند ارتباطی متقابل با ناامنی‌ها و آسیب‌پذیری‌ها برقرار می‌سازند، مرز بین واقعیت و غیر واقعیت را کدر می‌کنند و اذهان و افکار عمومی را به تشویش می‌اندازند (روشندل اربطانی، ۱۳۸۷: ۱۴۴)، اما با این حال و با عنایت به بحث و بررسی بحران از سوی طیف گوناگونی از اندیشمندان (اعم از سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ...) (افتخاری، ۱۳۸۷: ۳۴)، تاکنون گفتمان و ادبیات واحد شفاهی پیرامون آن شکل نگرفته است (محمدی سیرت، ۱۳۹۱: ۲۷) دلیل این امر نیز به دامنه گسترده و همچنین سطوح مختلف بحران بر می‌گردد (روشندل اربطانی، ۱۳۸۷: ۱۴۴) اما آنچه فصل مشترک تمامی نویسندگان می‌باشد، آن است که بحران چیزی جز تجلی برخورد تمام عواملی که یک مرتبه از حالت نظم به حالت بی‌نظمی درآمده است، نیست (حبیب‌زاده ملکی و جوادیان، ۱۳۸۹: ۱۰۵) در واقع از دیدگاه نظام‌مند یک بحران عبارتست از: وضعیتی که نظم نظام اصلی یا قسمت‌هایی از آن را که ما نظام فرعی مینامیم، مختل کرده و پایداری آن را بهم می‌زند (غلامحسینی، ۱۳۹۱: ۵۵۵). دیگر سخن، یک بحران وضعیتی در سطح جامعه که بر اساس نظم و قانون اداره می‌شود را ایجاد می‌کند که باعث از هم پاشیدگی، تغییر ناگهانی و هرج و مرج ایجاد فتنه، جنگ، تفرقه و ... می‌شود و با ایجاد نا آرامی و گرفتاری‌های روحی و روانی مناسبات اجتماعی (اتحاد و انسجام) مردم را از ابعاد اجتماعی، سیاسی، امنیتی و ... درهم می‌شکند، خواه این وضعیت در بخشی از جامعه یا کل جامعه باشد.

۴) نحوه شکل‌گیری بحران

بحران برای شروع نیازمند یک محرک است و این محرک می‌تواند در هر محیط و جامعه‌ای به شرایط خاص سیاسی و اجتماعی متفاوت باشد. بحران می‌تواند از یک سهل‌انگاری کوچک آغاز شده و در سایه عدم توجه و تصمیم‌گیری صحیح تبدیل به یک بحران شود. فرآیند شکل‌گیری بحران براساس «زمان وقوع» تعیین شده است و به سه مرحله قابل تقسیم‌بندی است. هر مرحله خود، ویژگی خاصی دارد که بر شکل‌گیری، گستردگی و عمق آن مؤثر است و آگاهی از آن برای تصمیم‌گیرندگان بسیار حیاتی است (محمدی سیرت، ۱۳۹۱: ۳۷).

الف) پیش از بحران (pre-crisis): شرایطی است که به بحران منجر می‌شود

ب) بحران (crisis): وقوع بحران (زمان حال بحران)

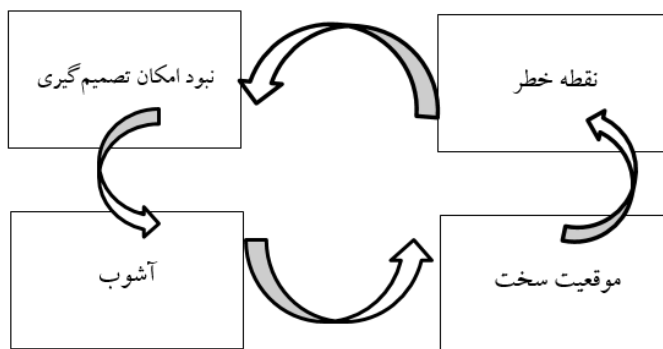
ج) پس از بحران (post-crisis): زمان بازیابی و پایان بحران

فرآیند شکل‌گیری بحران در یک نگاه کلی از آشوب شروع می‌شود و با قرار گرفتن در موقعیت سخت به مرحله بعد یعنی نقطه خطر وارد می‌شود و نهایتاً شرایط به گونه‌ای پیش می‌رود که تصمیم‌گیرندگان

امکان لازم را برای اتخاذ تصمیم به موقع ندارند و بحران روی داده است. هر کدام از مراحل یاد شده دارای ویژگی‌هایی است که در جدول ذیل به صورت خلاصه بیان می‌شود:

آشوب	موقعیت سخت	نقطه خطر	نبود قطعیت	نبود امکان
سرگشتگی، به صورت ناگهانی بهتر یا بدتر شدن، آشفتنگی، سردرگمی یا اضطراب	سختی و پریشان حالی، شدیدترین مرحله سختی، رنج کشیدن، موقعیت سخت، تجربه ناخوشایند، تجربه ناگوار	نقطه عطف، نزدیک شدن به مرحله خطرناک	نبود قطعیت، بحران اطمینان (بحران اعتماد به نفس)، کاهش ناگهانی اطمینان (اعتماد به نفس)، ندانستن اینکه چه کاری باید انجام داد یا به چه باید معتقد بود	نبود توافق بسیار بالا

منبع: (محمدی‌سیرت، ۱۳۹۱: ۳۸).

فرایند شکل‌گیری بحران

منبع: (محمدی‌سیرت، ۱۳۹۱: ۳۹).

۵) انواع بحران

در یک نگاه کلی بحران‌ها به دو حالت قابل تمییز از هم هستند:

الف) تک شاخصی

در این رویکرد، تحلیل‌گر بنا به دلائل خاص یک عامل و مؤلفه را در تقسیم‌بندی بحران که به نظر وی از ارزش راهبردی برخوردار است، برجسته می‌سازد. در این ارتباط می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱. عده‌ای براساس موضوع، بحران‌ها را در اشکال سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، امنیتی، قومی، طبیعی، فرهنگی، سازمانی و ... طبقه‌بندی کرده‌اند.
۲. عده‌ای بحران‌ها را از نظر گستردگی (فراگیری) به بحران‌های محلی، ملی، فراملی (منطقه‌ای و بین‌المللی) تقسیم کرده‌اند.

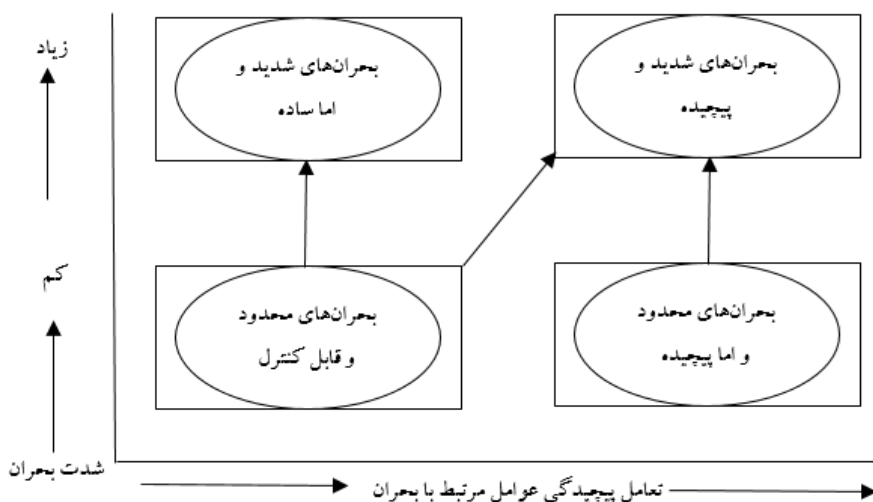
۳. فرآیند بروز شاخص دیگری است که برای طبقه‌بندی بحران از آن استفاده می‌شود. ناگهانی، تدریجی، کنونی همگی از انواع این تقسیم‌اند.

البته فرآیند بروز، نمی‌تواند شاخص قابل قبولی باشد چرا که ناگهانی بودن و غافل‌گیر کننده بودن ویژگی اصلی یک بحران است و نمی‌توان یک امر تدریجی را بحران دانست (محمدی‌سیرت، ۱۳۹۱: ۳۲-۳۱).

ب) چند شاخصه‌ای

در دسته‌ی دیگری از طبقه‌بندی‌های بحران، بحران‌ها با رویکرد دو یا چند شاخصه تقسیم می‌شوند. از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره داشت:

۱. میتروف^۱ از دو طیف استفاده می‌کند، یک طیف داخلی یا خارجی بودن و دیگری فنی یا اجتماعی بودن بحران را نشان می‌دهد. به این طریق می‌توان چهار نوع بحران‌های فنی داخلی، فنی خارجی، اجتماعی داخلی و اجتماعی خارجی را از هم جدا کرد
۲. پورعزت و همکاران با ترکیب دو شاخص پیچیدگی و شدت به نوع دیگری از طبقه‌بندی اشاره می‌کنند. در این طبقه‌بندی چهار نوع مختلف دسته‌بندی می‌شوند

طبقه‌بندی بحران پورعزت

منبع: (محمدی‌سیرت، ۱۳۹۱: ۳۳)

۳. هرمان از سه مؤلفه‌ی میزان تهدید، زمان تصمیم‌گیری و درجه آگاهی در طبقه‌بندی خود استفاده کرده است. هرمان با قراردادن هریک از سه شاخص بر روی محورهای x ، y ، z مدلی همچون یک مکعب ساخت که به مکعب بحران معروف شده است. او براساس این سه شاخص هشت نوع بحران را نام می‌برد

¹ Mitroff

انواع بحران	میزان تهدید	زمان تصمیم‌گیری	درجه آگاهی
بحران‌های شدید	شدید	کم	غافلگیری
بحران‌های نوظهور	شدید	طولانی	غافلگیری
بحران‌های کند	ضعیف	طولانی	غافلگیری
بحران‌های ویژه	ضعیف	کم	غافلگیری
بحران‌های انعکاسی	شدید	کم	پیش‌بینی شده
بحران‌های عمدی	شدید	طولانی	پیش‌بینی شده
بحران‌های عادی	شدید	طولانی	پیش‌بینی شده
بحران‌های اداری	ضعیف	کم	پیش‌بینی شده

منبع: (محمدی‌سیرت، ۱۳۹۱: ۳۳).

۶) تمایز سه بحران

بحران‌های طبیعی

این دسته از بحران‌ها در اثر بروز تغییرات جوی یا فیزیولوژیکی در محیط زندگی ایجاد می‌شوند

بحران‌های اجتماعی داخلی

این دسته از بحران‌ها شامل شورش، اعتصاب، آشوب و ... است

بحران‌های اجتماعی خارجی

این دسته از بحران‌ها شامل جنگ و تسخیر، تحریم، انزوا در عرصه بین‌المللی و ... است

۷) مفهوم‌شناسی مدیریت بحران

نگرش سنتی به مدیریت بحران براین باور بود که مدیریت بحران یعنی فرو نشانیدن آتش؛ به این معنی که مدیران بحران در انتظار خراب شدن امور مینشینند و پس از بروز ویرانی، سعی می‌کنند تا ضرر ناشی از خرابی‌ها را محدود سازند. ولی به تازگی نگرش به این واژه عوض شده است. بر اساس معنای اخیر، همواره باید مجموعه‌ای از طرح‌ها و برنامه‌های عملی برای مواجهه با تحولات احتمالی آینده در داخل سازمان‌ها تنظیم شود و مدیران باید درباره اتفاقات احتمالی آینده بیندیشند و آمادگی رویارویی با وقایع پیش‌بینی نشده را کسب کنند؛ بنابراین، مدیریت بحران بر ضرورت پیش‌بینی منظم و کسب آمادگی برای رویارویی با آن دسته از مسائل داخلی و خارجی تاکید دارد که به طور جدی شهرت، سودآوری و با حیات سازمان را تهدید می‌کنند (رضوانی، ۱۳۸۵: ۲۰). در واقع مدیریت بحران عبارت است از ایجاد آمادگی و فراهم کردن تمهیدات و تدارکات لازم برای رویارویی با بحران و یا به حداقل رساندن آثار تخریبی آن (مهدینژاد و صادقی‌حبیب‌آباد، ۱۳۹۵: ۱۳۵۳). از این رو مدیریت بحران دانشی کاربردی است که طی آن با مشاهده نظام‌مند بحران‌ها و تجزیه و تحلیل آنها، می‌توان پیشگیری‌های لازم را انجام داد و در صورت بروز بحران، در خصوص کاهش اثرات، امداد رسانی سریع و بهبود و بازسازی اوضاع اقدام کرد (خانکه و حسینی، ۱۳۹۶: ۳۰۴).

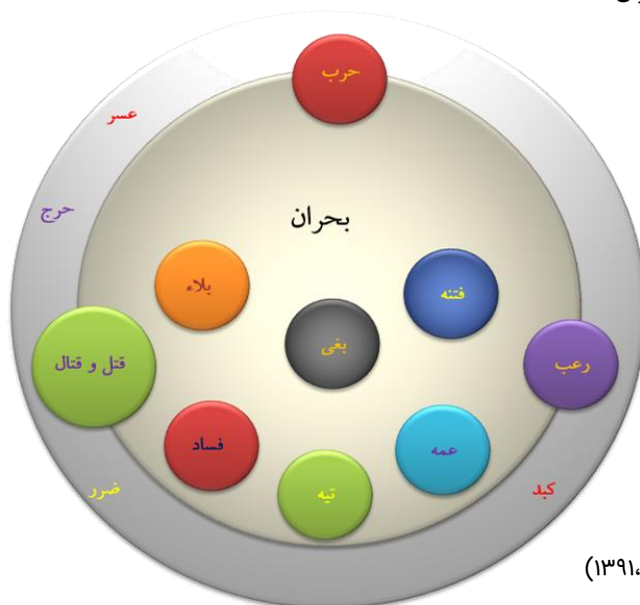
اصلی‌ترین شاخصه تفاوت بین بحران‌ها و مدیریت بر آنها، در شیوه اتخاذی برای کنترل بحران خلاصه می‌شود. هر چقدر در ایجاد موانع پیش‌گیرنده‌ی از بحران‌ها و کنترل بر آنها توفیق حاصل شود، به همان نسبت، مدیریت بحران نیز موفق خواهد بود. پنج مورد اساسی در کنترل بحران‌ها عبارتند از:

۱. کنترل بحران به مدیریت قوی و با اعتماد به نفس بالا نیاز دارد.
۲. هر بحران، راه حل خاص خود را با توجه به شرایط و مقتضیات مربوط می‌طلبد.
۳. کنترل اطلاعات در مدیریت بحران، بسیار ضروری است.
۴. زمان‌بندی دقیق در مدیریت بحران، لازم است.
۵. گروه بررسی بحران می‌تواند در کمک به کنترل آن بسیار راه‌گشا و موثر باشد (تولایی، ۱۳۸۶: ۶۷-۶۶).

۸) مراحل مدیریت بحران

می‌توان مدل سه مرحله‌ای بحران که به تنهایی متعلق به هیچ یک از نویسندگان نیست، و یک مدل جامع به نظر می‌رسد را مطرح کرد. این مدل از سه مرحله، قبل از بحران، حین بحران و بعد از بحران تشکیل شده است. مرحله قبل از بحران شامل تمامی اقدامات برای جلوگیری از بحران، مرحله حین بحران مربوط به گام‌هایی برای پاسخ و مقابله با بحران و مرحله پس از بحران شامل اطمینان از رفع بحران و امنیت سازمان و یادگیری از رویداد به منظور جلوگیری از رخ داد مجدد آن است (ودادی و همکاران، ۱۳۸۹: ۸۹).

۹) واژه بحران در قرآن

منبع: (محمدی‌سیرت، ۱۳۹۱)

۱۰ اقدامات مدیریتی برای مدیریت بحران بر اساس آیات قرآن

اقدامات مدیریتی قبل از بحران

هدایت و تربیت

یکی از وظایف مدیران هدایت و کنترل منابع (انسانی و غیره) در جهت اهداف تعیین شده می باشد به عبارت دیگر مدیران با هدایت و کنترل منابع خود اعم از منابع انسانی و غیر انسانی را در مسیر درست هدایت می کنند

موعظه حسنه

یکی دیگر از اقدامات مدیران در قبل از وقوع بحران این است که افراد را نسبت به پیامدهای کارها و رفتار نادرست آنها آگاه کنند و آنها را از انجام کارهای نادرست و خطا برحذر دارند تا سازمان دچار بحران نگردد

بیدار کردن وجدان

اگر یک مدیر را همچون مربی برای هدایت و تربیت کارمندان در نظر بگیریم یکی از مسئولیت‌های مهم آن مربی این است که از هر موقعیتی برای غفلت‌زدایی کارمندان استفاده کند زیرا یکی از مهمترین آفت‌ها غفلت و گمراهی است که باعث عدم موفقیت فرد و سازمان می‌شود از این رو لازم است که مدیران با استفاده از وسایل و امکانات مختلف کارمندان خود را از خواب غفلت بیدار کنند.

ارائه برهان منطقی

امروزه ثابت شده که روش‌های دستوردهی - فرمانبرداری دیگر کارایی و اثربخشی لازم را ندارد و سازمان‌ها و به تبع آن مدیران می‌بایست با استدلال و استنتاج‌های عقلی و منطقی کارمندان خود را به سوی اهداف تعیین شده سوق دهند این نکته مهم در داستان هدایت بنی‌اسرائیل توسط حضرت موسی (ع) مشهود و بارز است.

یادآوری الطاف الهی

یکی از مهمترین راه کارها برای از جلوگیری از بروز بحران آن است که مدیران تمامی تلاش‌ها و کوشش‌ها و اقداماتی را که برای جلوگیری از وقوع بحران انجام دادند را به کارمندان خود یادآوری کنند و به آنها اکیدا توصیه کنند که از تلاش‌ها و اقداماتی که انجام شده پند و عبرت بگیرند تا در آینده و در اثر غفلت دچار همان بحران‌ها اما با شکل و ظاهری جدید نشوند این امر در داستان قوم بنی اسرائیل مشاهده می‌شود به طوری که حضرت موسی (ع) با به کار بردن عبارتی چون "بجز خدای می‌جویم شما را خدای؟ همان خدایی که شما را بر جهانیان (مردم عصر خود) برتری داد" در صدد آن بود که الطاف الهی را به قوم خود یادآوری کند تا از بروز بحران جلوگیری نماید

استنادات قرآنی مربوط به اقدامات مدیریتی قبل از بحران

متغیرهای کلیدی و اصلی	استنادات
هدایت و تربیت	
حرکت در امتداد راه پیامبران قبل از خود	سوره حدید، آیه ۲۵
وحی	سوره نساء، آیه ۱۶۳
آیات، معجزات	سوره نساء، آیه ۱۵۳؛ سوره هود، آیه ۹۶؛ سوره ابراهیم، آیه ۵؛ سوره مومنون، آیه ۴۵؛ سوره غافر، آیه ۲۳؛ سوره زخرف، آیه ۴۶؛ سوره ذاریات، آیه ۳۸
فرقان (کتاب)	سوره بقره، آیات ۸۷، ۵۳؛ سوره انعام، آیه ۹۱، ۱۵۴؛ سوره اعراف، آیه ۱۴۵؛ سوره اسراء، آیه ۲؛ سوره انبیاء، آیه ۴۸؛ سوره مومنون، آیه ۴۹؛ سوره فرقان، آیه ۳۵؛ سوره احقاف، آیه ۱۲
موعظه حسنه	
هشدار در ارتباط با کفران نعمت و نازل شدن عذاب الهی	سوره طه، آیه ۸۱
دعوت به تقوا و پرسشش خدای یگانه	سوره یونس، آیه ۸۴
ارائه دلایل و استنتاج های منطقی و عقلی	
شکافتن دریا و عبور دادن بنی اسرائیل از آن	سوره بقره، آیه ۵۰؛ سوره یونس، آیه ۹۰؛ سوره اعراف، آیه ۱۳۸
شکست ساحران	سوره شعراء، آیه ۴۶، ۴۵؛ سوره طه، آیات ۶۹، ۷۰؛ سوره اعراف، آیات ۱۲۰، ۱۱۷
غرق شدن فرعون و سپاهیان	سوره بقره، آیه ۵۰؛ سوره طه، آیه ۷۸
معجزات آشکار	سوره بقره، آیه ۹۲
بیدار کردن وجدان	
پرسش استفهامی حضرت موسی (ع)	سوره اعراف، آیه ۱۴۰
یادآوری الطاف خداوند نسبت به قوم بنی اسرائیل	سوره بقره، آیه ۴۹، ۴۷، ۴۰
یادآوری الطاف الهی	
نجات دادن بنی اسرائیل	سوره یونس، آیه ۹۰؛ سوره ابراهیم، آیه ۶؛ سوره شعراء، آیه ۶۵؛ سوره اعراف، آیه ۱۴۱، ۱۳۸؛ سوره طه، آیه ۸۰
شکافتن دریا	سوره بقره، آیه ۵۰؛ سوره شعراء، آیه ۶۱
غرق فرعون، شکست فرعون	سوره بقره، آیه ۵۰؛ سوره اعراف، آیه ۱۳۷
دادن سلوی و غذا	سوره طه، آیات ۸۱، ۸۰
برتری دادن نسبت به مردم زمان خود	سوره اعراف، آیه ۱۴۰

اقدامات مدیریتی حین بحران

مناظره و بیان حکمت

یکی از موثرترین و کاربردی‌ترین روش‌ها در به ثمر رسیدن یک نتیجه مطلوب آن است که مدیران با افراد خاطی که باعث ایجاد بحران در سازمان شده‌اند به مناظره بپردازد و از روش‌های غیر معمول که فقط منجر به تشویش می‌گردد پرهیز نمایند این روش مناظره کمک می‌کند که عوامل موثر در بروز بحران شناسایی شوند و با توجه به آنها بتوان از بروز بحران‌های آتی جلوگیری به عمل آورد

استعانت از خداوند

در طوفان انحراف‌های جامعه، رهبران به دعا و لطف الهی بیش از دیگران نیازمندند (قرآنی، ج ۳: ۱۸۰)

حاکمیت و قاطعیت الهی

یکی از اصلی‌ترین و شاید بتوان گفت مهم‌ترین اصل در زمان مهار و کنترل بحران، بازخواست و مجازات خاطیان آن است در این امر تاکید می‌شود که قوانین بدون توجه به وابستگی‌ها و زد و بندهای موجود اجرا شود، قرآن به صراحت حاکمیت و قاطعیت الهی را در داستان‌های مختلف همچون مجازات همسر حضرت لوط (ع) بیان می‌کند

اعمال رفتار قاطعانه

مهم‌ترین رکن در برخورد با بحران و عوامل بحران‌زا اعمال رفتار قاطعانه است زیرا نباید کارمندان اینگونه بیندارند که بحران ایجاد شده کم ارزش است این امر (اعمال رفتار قاطعانه) حتی در زمانی که بحران ایجاد شده ضررهایی کمی را برای سازمان متحمل می‌شود نیز باید اعمال شود تا سبب نشود که کارمندان همین منوال را ادامه داده و باعث بروز بحران‌های بعدی شوند.

استنادات قرآنی مربوط به اقدامات مدیریتی حین بحران

متغیرهای کلیدی و اصلی	استنادات
مناظره و بیان حکمت	
مناظره با قوم در جهت عدم ناتوانی بت‌ها	سوره طه، آیات ۸۹، ۸۶
یادآوری قدرت و سیطره خداوند بر همه عالم	سوره طه، آیه ۹۸
استعانت از خداوند	
دعای حضرت موسی پس از فهمیدن بی‌گناهی حضرت هارون (ع)	سوره اعراف، آیه ۱۵۱
حاکمیت و قاطعیت الهی	
برخورد شدید با حضرت هارون (ع)	سوره اعراف، آیه ۱۵۰
بازخواست حضرت هارون (ع)	سوره طه، آیات ۹۳، ۹۲
اعمال رفتار قاطعانه	

سوره طه، آیه ۸۶؛ سوره اعراف، آیه ۱۵۰	با حالت غضبان آمدن
سوره اعراف، آیه ۱۵۰	به زمین انداختن تورات
سوره طه، آیه ۸۶	برخورد با بت پرستی قوم
سوره طه، آیه ۹۲	بازخواست هارون (ع)
سوره طه، آیه ۹۵	بازخواست سامری

اقدامات مدیریتی بعد از بحران

بازخواست

یکی از اصول مدیریت پس از بحران آن است که عوامل بحران‌زا مورد بازخواست قرار بگیرند تا عمدی و یا سهوی بودن اعمال خاطیان مشخص گردد.

شناخت عامل ایجاد کننده بحران

شناخت عامل ایجاد کننده بحران یکی از مهم‌ترین و به عبارت بهتر اصلی‌ترین اقدام مدیران می‌باشد زیرا مشخص شدن عامل ایجاد کننده بحران به شناسایی علت ایجاد بحران کمک می‌کند

بررسی نحوه ایجاد بحران

یکی دیگر از اصول مدیریت بحران اصل مطالعه و نحوه شکل‌گیری بحران است زیرا با تجزیه و تحلیل نحوه شکل‌گیری بحران می‌توان اقدامات لازم برای جلوگیری از بحران‌های مشابه را انجام داد.

حذف عامل بحران‌زا

حذف عامل بحران‌زا یکی از اقداماتی است که منجر می‌شود افراد دیگر در سازمان از سرگذشت و مجازات عامل ایجاد کننده بحران عبرت بگیرند همچنین حذف عامل بحران‌زا تاثیر بسزایی روی عدم وقوع مجدد بحران دارد البته لازم به ذکر است حذف عامل بحران‌زا منوط به کشتن یا اخراج از سازمان نمی‌باشد ممکن است مدیران برای تنبیه افراد خاطی تنبیهات دیگری چون کم کردن حقوق و ... در نظر بگیرند

اقدام ویژه

این موضوع منحصر به مسائل دینی و مذهبی نیست در قوانین دنیای امروز نیز اگر کسانی دست به کاری بزنند که موجودیت ملتی را به خطر افکنند و مقدمات نابودی یا استعمار آن‌ها را فراهم کنند، مسلماً در برابر آن‌ها شدت عمل به خرج می‌دهند و تنها به اظهار پشیمانی قناعت نمی‌کنند. منظور از این شدت عمل نیز آن است که هم خود آن‌ها و هم آیندگان‌شان چنین فکری را برای همیشه از سر به در کنند (رسولی محلاتی، ۱۳۹۲: ۴۵۳)

امید دادن و حذف نگرانی

یکی از اقدامات اساسی مدیران در بعد از بحران کاهش نگرانی‌ها، سازماندهی مجدد افراد و تامین منابع لازم برای رسیدن به اهدافی است که از قبل تعیین شده است؛ نگرانی‌ها و تشویش‌های بعد از رخ دادن بحران بسیار خطرناک تر از خود بحران می‌باشد و اگر به موقع و با اقدامات لازم آثار برجای مانده بحران کنترل نگردد سازمان متحمل ضررهای سنگین‌تری می‌گردد

عبرت و یادگیری

هدف قرآن از بیان داستان‌ها و سرگذشت‌ها پند دادن به مخاطب و فراهم کردن زمینه عبرت گرفتن و متذکر شدن اوست. (قائمی مقدم، ۱۳۸۵: ۲۳۲) مثلاً در جریان ساحران و پیروزی موسی (ع) و قومش بر فرعونیان و سپس گمراهی قوم موسی (ع) و غیره مخاطب را به گرفتن پندها و مواعظی رهنمون می‌سازد (قائمی مقدم، ۱۳۸۵: ۲۳۲) به عبارت دیگر می‌توان این گونه بیان کرد که با مطالعه داستان‌ها و سرگذشت اقوام در قرآن و انجام اقدامات لازم می‌توان از بروز بحران‌های آتی جلوگیری کرد

استنادات قرآنی مربوط به اقدامات مدیریتی بعد از بحران

متغیرهای کلیدی و اصلی	استنادات
بازخواست	
برخورد با مردم	سوره طه، آیه ۸۶
برخورد با حضرت هارون (ع)	سوره طه، آیات ۹۳، ۹۲
برخورد با سامری	سوره طه، آیه ۹۵
شناخت عامل بحران	
بازجویی از مردم در ارتباط با گوساله ساختگی	سوره طه، آیه ۸۷، ۸۶
بازجویی از حضرت هارون (ع) در ارتباط با گوساله ساختگی	سوره طه، آیات ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲
بررسی نحوه تشکیل بحران	
بازجویی از سامری	سوره طه، آیه ۹۵
اعتراف سامری در ارتباط با نحوه ساخت گوساله	سوره طه، آیه ۹۶
حذف عامل بحران را	
از بین بردن گوساله ساختگی	سوره طه، آیه ۹۷
نفرین حضرت موسی در مورد سامری	سوره طه، آیه ۹۷
مجازات سامری و طرد آن از قوم بنی اسرائیل	سوره طه، آیه ۹۷
اقدام ویژه	

سوره بقره، آیات، ۹۲، ۵۴، ۵۱ سوره اعراف، آیه ۱۵۲	شرک پرستی و مجازات آن
سوره بقره، آیه ۵۴	مجازات قوم برای پذیرش توبه
امید دادن و حذف نگرانی (بازسازی)	
سوره اعراف، آیه ۱۴۹؛ سوره بقره، آیات ۵۲، ۵۴	توبه کردن و نوید پذیرش توبه
سوره طه، آیه ۸۲	نشان دادن بخشندگی خداوند
سوره اعراف، آیه ۱۵۴	آوردن تورات برای هدایت مجدد قوم
سوره اعراف، آیه ۱۵۴	فرونشاندن خشم
عبرت و یادگیری	
سوره اعراف، آیه ۱۵۲	مجازات بت پرستان قوم بنی اسرائیل
سوره های طه، اعراف، بقره و ...	بررسی سرگذشت قوم بنی اسرائیل در قرآن
سوره اعراف، آیه ۱۵۲	مجازات طغیان گران نسبت به نعمت های الهی

پیشینه‌ها

ردیف	عنوان پژوهش	نام نویسنده	سال	خلاصه پژوهش
۱	اصول مدیریت بحران در قرآن کریم با تاکید بر قصص انبیاء اولوالعزم (ع)	محمدی سیرت	۱۳۸۹	در این پژوهش واژه‌های قرآنی را که دارای معنا و مصادیق مشترک با مفهوم بحران هستند کشف و بررسی شد و در ادامه در این پژوهش سه داستان قرآنی از زندگی حضرت نوح (ع)، حضرت موسی (ع) و نبی مکرم اسلام (ص) که بیان‌کننده وقوع بحران و در نتیجه مدیریت بحران توسط ایشان می‌باشد برگزیده شد و در قالب فرآیند سه مرحله‌ای شکل‌گیری بحران، مورد تحلیل قرار گرفت. نهایتاً پس از استخراج اصول مدیریت بحران توسط انبیاء (ع) در قصص مورد نظر، آنان مقایسه و سیزده اصل مشترک شناسایی شد. مهم‌ترین این اصول عبارتند از: پیش‌بینی و ایجاد آمادگی، آگاهی بخشی، پیش‌گیری، پاسخ دهی سریع، بازسازی، حذف عوامل بحران‌زا، مطالعه و بررسی بحران.
۲	تمدن‌سازی انبیای ابراهیمی فتنه‌ها و راهکارها	منتظرالقائم و همکاران	۱۳۸۹	به بررسی ویژگی‌های مدیریتی حضرت موسی (ع) به منظور تدوین برنامه‌ای مدون برای اصلاح اجتماع در برابر فتنه‌های سیاسی و فرهنگی پرداخته‌اند.

			(مطالعه موردی: حضرت موسی (ع))	
۳	بررسی انتقادی و پارادایم‌شناسی نظریه‌های رهبری در بستر اسلامی (قرآن و حدیث)	سلمان سفیدچیان	۱۳۹۰	محقق با نقد نظریه‌های رهبری در نظریه‌های غربی، به این نتیجه رسیده است که برخی نظریه‌های امروزی در مورد رهبری در بستر آموزه‌های اسلامی قابل استفاده نیست؛ اما نظریه‌پردازی به سمت آموزه‌های اسلامی در حال حرکت است.
۴	تبیین الگوی رهبری قوم بنی‌اسرائیل به دست حضرت موسی (ع)؛ پژوهشی قرآنی	مصباح الهدی باقری و محمدرضا کاظمی نجف آبادی	۱۳۹۲	پژوهشگر با بررسی ۱۱۳۰ آیه از قرآن کریم، علاوه بر شناخت رفتارها و ویژگی‌های این قوم، الگوی رهبری حضرت موسی در مواجهه با این قوم را که در بیان مبین قرآن آمده، تبیین نموده است.
۵	مدیریت بحران در قرآن کریم با رویکرد بحران‌های روحی و معنوی	محسن تقی-پورجای	۱۳۹۰	به طور کلی در این پژوهش نشان داده شد که از جمله عوامل ایجاد بحران‌های روحی و معنوی در جوامع کنونی می‌توان به خلاء معنویت، خدافراموشی، فقدان حاکمیت اصول اخلاقی و دینی و ارزش‌هایی یاد کرد که این عوامل، سبب‌ساز بحران‌های روحی و معنوی در جوامع کنونی شده است و لذا با استفاده از یک مدیریت بحران سازنده که منشأ مدیریتی آن علوم و معارف الهی و قرآنی می‌باشد می‌توان انسان سرگردان و حیران‌زده امروزی را به سر منزل مقصود که همان فطرت پاک الهی و کمال والای انسانی است سوق داده و با یک ارتباط الهی درست و پایبندی به ارزش‌های معنوی، بحران‌های روحی و معنوی پیش‌رو بشر مدیریت خواهد شد.
۶	(مدیریت بحران از دیدگاه قرآن با محوریت سوره یوسف)	عبدالسید عفری	۱۳۹۴	در این پژوهش که به انگیزه شناسایی مدیریت بحران تدوین شده است نتایج ارزنده و کاربردی نیز جهت مدیریت بحران‌های احتمالی استخراج گردید. در تمام مراحل بررسی مدیریت بحران به

<p>عوامل بحران‌زا و بحران‌زی قبل و هنگام و پس از بحران با استناد به کتب معتبر و نظر اندیشمندان معاصر اشاره شده است. جنبه‌های تفسیری و بحث‌های روایی و تاریخی این پژوهش دارای اهمیت می‌باشد. در نهایت پس از استخراج اصول مدیریت بحران توسط این پیامبر در قحطی مصر به چند اصل از اصول مدیریت بحران دست یافته است. که مهمترین این اصول عبارتند از: پیش‌بینی و ایجاد آمادگی، آگاهی بخشی، پیشگیری، پاسخگویی سریع، بازسازی، حذف عوامل بحران-زا، مطالعه و بررسی بحران. را مورد بررسی قرار دهد</p>			
--	--	--	--

بررسی و تحلیل بحران‌ها

۱. بحران زلزله

بر اساس گزارش سال ۲۰۰۴ برنامه عمران سازمان ملل متحد کشور ایران در ۱۲ سال گذشته بیشترین آمار کشته-شدگان سالیانه را در سطح جهان در اثر زلزله داشته است. در همین گزارش اشاره می‌گردد که جمهوری اسلامی ایران یکی از ۱۵ کشور حادثه خیز دنیا محسوب می‌شود. وجود ۳۶ نوع بلا از ۴۶ نوع بلای طبیعی شناخته شده در جهان همچون بروز زلزله‌های متعدد و دیگر بلاها در ایران حاکی از این امر است که ایران کشوری بلاخیز است و می‌توان آن را یکی از مستعدترین کشورهای جهان برای وقوع حوادث و بلاها دانست (خانکه و حسینی، ۱۳۹۶: ۳۰۲). در این راستا در زیر به برخی از زلزله‌های رخ داده در کشورمان در چند سال اخیر اشاره می‌شود

- ۳۱ مارس ۲۰۰۶ در شهر بروجرد زلزله‌ای با قدرت ۶/۱ ریشتر ۷۰ قربانی گرفت.
- ۱۰ سپتامبر سال ۲۰۰۸ زلزله ای با ۶/۱ ریشتر ۷ قربانی گرفت.
- ۲۷ آگوست ۲۰۱۰ در شهر دامغان زلزله ای با قدرت ۵/۹ ریشتر ۱۹ قربانی گرفت.
- ۲۰ دسامبر سال ۲۰۱۰، زلزله‌ای با قدرت ۶/۵ ریشتر در حسین‌آباد ۱۱ قربانی گرفت.
- ۱۵ ژوئن سال ۲۰۱۱ زلزله‌ای با قدرت ۵/۳ ریشتر در شهر کهنوج، ۲ قربانی گرفت.
- ۱۱ آگوست سال ۲۰۱۲، در استان آذربایجان غربی ۳ زمین لرزه که بزرگ‌ترین آن ۶/۲ ریشتر قدرت داشت روی داد. در پی این زلزله ۳۰۶ نفر کشته شدند.
- ۱۲ نوامبر سال ۲۰۱۷ (۲۱ آبان ۱۳۹۶) زمین‌لرزه‌ای به بزرگی ۷/۳ در مقیاس بزرگای گشتاوری در نزدیکی ازگله، استان کرمانشاه در نزدیکی مرز ایران و عراق در ۳۲ کیلومتری جنوب غربی شهر حلبچه عراق ایران رخ داد (همشهری آنلاین).

با بررسی‌های انجام شده در حال حاضر یکی از اصلی‌ترین حلقه‌های مفقوده در زمینه‌ی مدیریت بحران‌های طبیعی فقدان یک ساختار مناسب در خصوص مدیریت بحران‌های طبیعی در کشور می‌باشد. بنابراین لازم است کشورمان مجهز به ساختارهای مدیریتی مناسب در راستای مقابله با حوادث طبیعی در سطوح مختلف گردد (خانکه و حسینی، ۱۳۹۶: ۳۰۲).

اصول مدیریتی لازم برای رسیدن به وضعیت مطلوب در بحران زلزله با توجه به اصول ۱۶ گانه شناسایی شده

ردیف	اصول شناسایی شده	اقدامات مقتضی برای بحران زلزله
قبل از بروز بحران		
۱	هدایت و تربیت	برگزاری دوره‌های آموزشی، شناسایی شهرهای زلزله‌خیز، تقویت استحکام ساختمان‌ها
۲	موعظه حسنه علمی	اطلاع‌رسانی پیرامون پیامدهای ساختمان‌سازی بدون در نظر گرفتن موازین علمی
۳	ارائه برهان	ارائه برهان‌هایی بر پایه مستندهای علمی مبنی بر بروز زلزله و بررسی فواید و مضرات آن و لزوم اتخاذ راه کارهایی برای کاهش خسارات آن
۴	بیدار کردن وجدان	ارائه شواهدی مبنی بر بروز تلفات جانی و مالی سنگین در اثر عدم توجه به زلزله
۵	یادآوری الطاف الهی	یادآوری این امر که بروز زلزله فواید فراوانی برای یک کشور ایجاد نماید همچون کشف معادن با ارزش و یا بهبود شرایط توپوگرافی یک کشور
حین بحران		
۶	مناظره و بیان حکمت	بحث و بررسی پیرامون زلزله ایجاد شده و مناظره با تمامی دستگاه‌های مسئول
۷	استعانت از خداوند	طلب کمک و یاری از خداوند جهت پشت سر گذاشتن بحران ایجاد شده
۸	حاکمیت و قاطعیت الهی	برخورد با تمامی مسئولین و دستگاه‌های اجرایی مربوطه
۹	رفتار قاطعانه	برخورد قاطعانه با افراد و عواملی که در بروز بحران و تشدید آن نقش داشتند
بعد از بحران		
۱۰	بازخواست	بازخواست دستگاه‌های اجرایی، مهندسان ساخت و ساز و ... به خاطر عدم توجه به پدیده زلزله و اتخاذ اقدامات لازم جهت کاهش اثرات زیان بار آن

۱۱	شناخت عامل بحران	شناسایی تمام اشخاص و سازمان‌ها همچون (سازمان‌های امداد رسانی، سازمان‌های پیشگیری کننده، شرکت‌های ساختمان سازی و ...) که به نحوی در ایجاد بحران به وجود آمده نقش داشته‌اند
۱۲	مطالعه بحران	مطالعه سیستمی زلزله ایجاد شده و شناسایی عوامل موثر، میزان خسارت-های جانی و مالی
۱۳	حذف عوامل بحران‌زا	تزلزل مقام و یا برکناری عوامل اجرایی و باطل کردن مجوزها و پروانه‌های کاری شرکت‌های ساختمان سازی و مهندسین مربوطه
۱۴	اقدام ویژه	تحت تعقیب قرار دادن افرادی که به نحوی در ایجاد بحران نقش داشته و یا از بحران ایجاد شده سوء استفاده کرده‌اند
۱۵	امید دادن	بازسازی کامل ساختمان‌ها و مراکز در سریع ترین زمان و امداد رسانی کامل به بازماندگان، ایجاد اشتغال برای مناطق بحران زده، همدردی با بازماندگان، اختصاص بودجه برای مناطق زلزله زده و ...
۱۶	عبرت و یادگیری	شناسایی نقاط ضعف در بحران ایجاد شده و تقویت آنها، اختصاص بودجه مشخص برای مناطق زلزله خیز، تقویت ساختمان‌ها با تکیه بر اصول مقاوم سازی، پیش بینی و ساختن مکان‌هایی برای امداد رسانی سریع (همچون آب، غذا، پوشاک و ...) به مناطق زلزله خیز در زمان وقوع زلزله، اتخاذ شیوه‌هایی برای امداد رسانی سریع و جلوگیری از ورود افراد غیر حرفه‌ای و غیر بومی به مناطق زلزله خیز در هنگام وقوع زلزله

۲. بحران سیل

سیل عبارت از یک جریان آب شدید استثنایی است که امکان دارد از بستر طبیعی رودخانه لبریز شده و اراضی اطراف بستر را اشغال نماید. سیل می‌تواند نتیجه ریزش باران‌های شدید، ذوب سریع برف و یخ و یا تخریب سدها باشد. علت وجود این فرایند هر چه باشد وقتی که وارد مناطق شهری گردد موجب ایجاد خسارات و گاهی تلفات زیادی می‌گردد، زیرا که شهر در جریان رشد و توسعه خود فضاهای هیدرولوژیکی طبیعی (مسیل‌ها و بسترهای رودخانه) را مورد تجاوز قرار می‌دهد (تقوایی و سلیمانی، ۱۳۹۰: ۶۶). در این راستا در زیر به برخی از سیل‌های رخ داده در کشورمان در چند سال اخیر اشاره می‌شود

ردیف	سیل	سال وقوع	تلفات انسانی
۱	گلستان ۱	۱۳۸۰	بیش از ۵۰۰ کشته و مفقود
۲	در بند یا تجریش	۱۳۶۶	بیش از ۳۰۰ کشته و مفقود
۳	نکا	۱۳۷۸	بیش از ۶۰ کشته
۴	ماسوله	۱۳۷۷	۵۷ کشته
۵	گلستان ۲	۱۳۸۱	۵۰ کشته
۶	تهران و مازندران	۱۳۹۴	۲۸ کشته و مفقود

۷	بازفت و شهرکرد	۱۳۸۷	۱۴ کشته و مفقود
۸	ایلام	۱۳۹۴	۸ کشته و مفقود
۹	قم	۱۳۸۸	۷ کشته و مفقود

منبع: (salamatnews.com)

به منظور پیشگیری از وقوع سیل و یا کاهش احتمال وقوع آن می‌توان از طریق اقدامات ساختاری کنترل سیلاب مانند احداث سد و یا اقدامات غیر سازه‌ای مانند پیش‌بینی و هشدار سیل، خطر سیل و مدیریت ریسک، مشارکت عمومی و غیره اقدام نمود (مجردکاهانی و همکاران، ۱۳۹۳). امروزه مدیریت در بحران سیل یکی از ابزارهای اساسی و اثربخش در کنترل سیل و عواقب ناشی از آن می‌باشد. مدیریت بحران دارای فازهای آمادگی قبل از بحران، پاسخ فوری در حین بحران، بهبودی، بازتوانی و بازسازی پس از بحران می‌باشد (خانکه و پرستش، ۱۳۹۶)

اصول مدیریتی لازم برای رسیدن به وضعیت مطلوب در بحران سیل با توجه به اصول ۱۶ گانه شناسایی شده

ردیف	اصول شناسایی شده	اقدامات مقتضی برای بحران سیل
قبل از بروز بحران		
۱	هدایت و تربیت	برگزاری دوره‌های آموزشی، اطلاع‌رسانی از وضعیت آب و هوایی کشور، ساختن سدها و سیل بندها منطبق بر اصول علمی
۲	موعظه حسنه	پند و اندرز پیرامون عدم تخریب محیط‌زیست همچون ساختن ساختمان در حریم رودخانه، تخریب مسیل‌های طبیعی، اطلاع‌رسانی پیرامون عواقب ناشی از تخریب محیط‌زیست
۳	ارائه برهان	ارائه دلایل علمی مبتنی بر بروز سیل در صورت تخریب محیط‌زیست و عدم اتخاذ اقداماتی پیشگیری‌کننده
۴	بیدار کردن وجدان	ارائه گزارش‌های از تاریخچه سیل‌های ایجاد شده در کشور و میزان تلفات جانی و مالی جهت آگاه کردن و هشدار دادن به مسئولین و مردم
۵	یادآوری الطاف الهی	یادآوری این امر که باران و محیط‌زیست جز نعمت‌های الهی است و می‌بایست با درست استفاده کردن از آنها از بروز بلایای طبیعی جلوگیری کرد
حین بحران		
۶	مناظره و بیان حکمت	تشکیل جلسه فوری برای تجزیه و تحلیل بحران ایجاد شده و شناسایی علل آن
۷	استعانت از خداوند	طلب کمک و یاری از خداوند جهت پشت سر گذاشتن بحران ایجاد شده
۸	حاکمیت و قاطعیت الهی	برخورد با تمامی مسئولین و دستگاه‌های اجرایی مربوطه

۹	رفتار قاطعانه	برخورد قاطعانه با افراد و عواملی که در بروز بحران و تشدید آن نقش داشتند
بعد از بحران		
۱۰	بازخواست	بازخواست مسئولین ذی‌نفع و دست اندرکاران به خاطر عدم توجه به مسائل محیط‌زیستی و استفاده غیر اصولی از محیط‌زیست و فقدان ساز و کارهای پیشگیری‌کننده
۱۱	شناخت عامل بحران	شناسایی تمامی کسانی که چه از حیث عدم اجرای اقدامات مناسب و مقتضی و چه از حیث عدم آگاهی و اطلاع رسانی به مردم از وضعیت آب و هوایی کشور در ایجاد بحران سیل نقش داشته‌اند
۱۲	مطالعه بحران	تجزیه و تحلیل موشکافانه علل بروز بحران و شناسایی نقاط ضعف و قوت کشور در این خصوص
۱۳	حذف عوامل بحران‌زا	تزلزل مقام و یا حتی برکناری افرادی که بروز بحران در اثر اهمال کاری آنان ایجاد شده است
۱۴	اقدام ویژه	تعیین جریمه‌هایی برای سوء استفاده کنندگان از محیط‌زیست و توبیخ و جریمه دستگاه‌هایی که به نحوی باعث ایجاد بحران شده‌اند
۱۵	امید دادن	بازسازی شهرها و مناطق سیل زده، امداد رسانی به مردم آسیب دیده و ....
۱۶	عبرت و یادگیری	اجرایی کردن سیاست‌های حفظ محیط‌زیست، بازسازی و عدم تخریب حریم رودخانه‌ها، ایجاد کانال‌هایی برای عبور سیلاب‌ها و ....

۳. بحران بیماری مهلک کرونا

در پایان ماه دسامبر مسؤولان سلامت عمومی چین به سازمان جهانی بهداشت اعلام کردند که ویروس جدید و ناشناخته‌ای باعث نوعی بیماری با علائمی شبیه به ذات‌الریه در شهر ووهان شده است. آن‌ها فوراً تشخیص دادند که این ویروس از خانواده‌ی ویروس کرونا است و به سرعت در حال تکثیر و راه‌یابی به بیرون از شهر ووهان است. ویروس کرونا بین تمام حیوانات رایج است و گاهی می‌تواند با تغییر شکل انسان‌ها را هم آلوده کند. تا کنون از ابتدای سال ۲۰۰۰ سه نوع دیگر از ویروس کرونا به انسان‌ها سرایت کرده و باعث شیوع سارس (SARS) در سال ۲۰۰۲ و مرس (MERS) در سال ۲۰۱۲ شده است. دانشمندان فکر می‌کنند که این ویروس جدید هم از ابتدای ماه دسامبر توانایی انتقال به انسان‌ها را پیدا کرده است. به نظر می‌رسد که ویروس در ابتدا در یک بازارچه‌ی غذاهای دریایی در شهر ووهان پیدا شده و سپس از آنجا به نقاط دیگر پخش شده است. اما یکی از آزمایش‌ها روی بیماری نشان می‌دهد که اولین فردی که به بیماری کرونا مبتلا شده، هیچ ارتباطی با بازارچه نداشته است. محققان هنوز در حال پیگیری منبع اصلی بیماری هستند (digikala.com).

به نقل از وب‌دا؛ کیانوش جهانپور، سخنگوی وزارت بهداشت درباره آخرین وضعیت ویروس کرونا در ایران اظهار کرد: از دیروز تا امروز ۲۸ فروردین ۱۳۹۹ و بر اساس معیارهای قطعی تشخیصی ۱۶۰۶ بیمار

جدید مبتلا به کووید در کشور شناسایی شد. او افزود: مجموع بیماران کووید ۱۹ در کشور به ۷۷۹۹۵ نفر رسید. متأسفانه در طول ۲۴ ساعت گذشته، ۹۲ بیمار کووید ۱۹ جان خود را از دست دادند (i.ums.ac.ir). جهانپور گفت: تا امروز ۴۸۶۹ نفر از بیماران، جان باخته و دیگر در بین ما نیستند. تا کنون ۵۲۲۲۹ نفر از بیماران، بهبود یافته و ترخیص شده‌اند (i.ums.ac.ir).

همانطور که مشاهده می‌شود کشور ایران همچون سایر کشورهای جهان چند ماهی است که در مواجهه با این ویروس قرار گرفته است. تشدید این ویروس در کشورمان می‌تواند باعث ایجاد بحران در تمامی حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و ... شود لذا لازم است که با اتخاذ تدابیری نسبت به مدیریت این بحران اقدام شود. ضمن آروزی سلامتی برای تمامی مردم جهان و بلاخص ملت شریف ایران در زیر به برخی از اقدامات مدیریتی برای حل بحران مذکور پرداخته می‌شود

اصول مدیریتی لازم برای رسیدن به وضعیت مطلوب در بحران بیماری کرونا با توجه به اصول ۱۶

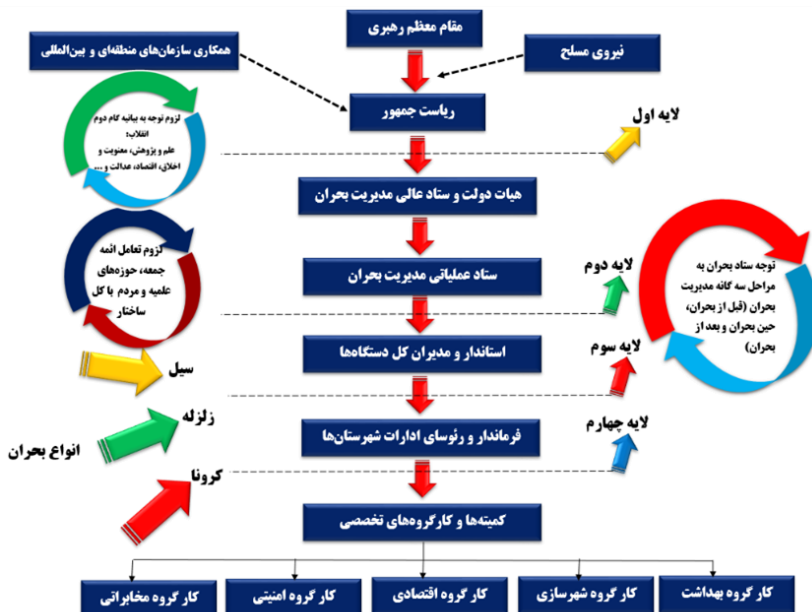
گانه شناسایی شده

ردیف	اصول شناسایی شده	اقدامات مقتضی برای بحران کرونا
قبل از بروز بحران		
۱	هدایت و تربیت	اطلاع رسانی پیرامون بیماری و علائم آن، جلوگیری از تجمعات، فراهم کردن وسایل بهداشتی مثل ماسک و .. برای مردم
۲	موعظه حسنه	پند و اندرز پیرامون این بیماری و هشدار دادن به افرادی که موارد بهداشتی را رعایت نمی‌کنند
۳	ارائه برهان	ارائه دلایل علمی مبتنی بر وجود بیماری و میزان قدرت شیوع آن و ...
۴	بیدار کردن وجدان	ارائه گزارش‌های از مبتلایان به این ویروس در کشور و میزان تلفات آن
۵	یادآوری الطاف الهی	یادآوری این امر که سلامتی از جمله نعمت‌هایی است که خداوند به بشر اهدا کرده است و اینکه عدم رعایت موارد بهداشتی و آلوده کردن دیگران نوعی حق-الناس محسوب می‌شود
حین بحران		
۶	مناظره و بیان حکمت	تشکیل جلسه فوری برای تجزیه و تحلیل بحران ایجاد شده و شناسایی علل آن
۷	استعانت از خداوند	طلب کمک و یاری از خداوند جهت پشت سر گذاشتن بحران ایجاد شده
۸	حاکمیت و قاطعیت الهی	برخورد با تمامی افراد، مسئولین و دستگاه‌های اجرایی مربوطه
۹	رفتار قاطعانه	برخورد قاطعانه با افراد و عواملی که در بروز بحران و تشدید آن نقش داشتند
بعد از بحران		

۱۰	بازخواست	بازخواست مسئولین ذی‌نفع و دست اندرکاران به خاطر عدم جلوگیری از تجمعات غیر ضروری، عدم توجه به این بیماری و ساده پنداشتن آن، عدم اطلاع‌رسانی و ...
۱۱	شناخت عامل بحران	شناسایی تمامی کسانی که چه از حیث عدم رعایت مسائل بهداشتی و یا اجرای سیاست‌های مقابله با کرونا در ایجاد بحران کرونا نقش داشته‌اند
۱۲	مطالعه بحران	تجزیه و تحلیل موشکافانه علل بروز بحران و شناسایی نقاط ضعف و قوت کشور در این خصوص
۱۳	حذف عوامل بحران‌زا	تزلزل مقام و یا حتی برکناری افرادی که بروز بحران در اثر اهمال کاری آنان ایجاد شده است
۱۴	اقدام ویژه	تعیین جریمه‌هایی برای افرادی که با عدم رعایت مسائل بهداشتی باعث تشدید بیماری می‌شوند، تحت تعقیب قرار دادن افرادی که از بحران به وجود آمده سوء استفاده کرده‌اند و ...
۱۵	امید دادن	تقویت بیمارستان‌ها برای مقابله با این ویروس، امداد رسانی به مردم آسیب دیده، افزایش میزان تولید موارد ضدعفونی کننده، ضدعفونی کردن معابر و وسایل حمل و نقل عمومی و...
۱۶	عبرت و یادگیری	اجرای کردن سیاست‌هایی مبنی بر لزوم تقویت انجام‌کارها به صورت مجازی، اختصاص بودجه‌ای خاص برای وزارت بهداشت در ارتباط با ویروس‌های مشابه، ساختن بیمارستان‌های خاص و با امکانات پیشرفته برای چنین ویروس‌هایی و ...

مدل و اقدامات راهبردی نظام جمهوری اسلامی ایران

خطمشی مدیریتی بحران با تکیه بر قرآن

اقدامات بعد از بحران

۱. بازخواست
۲. شناسایی عوامل بحران
۳. بررسی نحوه ایجاد بحران
۴. حذف عوامل بحران زا
۵. مجازات ویژه
۶. نوید دادن و حذف نگرانی
۷. عبرت و یادگیری

اقدامات حین بحران

۱. مناظره و بیان حکمت
۲. استعانت از خداوند
۳. حاکمیت و قاطعیت الهی
۴. اعمال رفتار قاطعانه

اقدامات قبل از بحران

۱. هدایت و تربیت
۲. موعظه حسنه
۳. بیدار کردن وجدان
۴. ارائه برهان منطقی
۵. یادآوری الطاف الهی

راهبردهای عملیاتی استخراج شده از خطمشی

بوخی از مصادیق عینی

بحران کرونا

۱. آموزش همگانی از طریق رسانه و مدارس برای پیشگیری از بیماری
۲. ساخت بیمارستان‌های مجهز توسط وزارت بهداشت و راه و شهرسازی برای اسکان بیماران
۳. گندزدایی و ضدعفونی کردن وسایل حمل و نقل عمومی توسط شهرداری
۴. ایجاد زیربنای لازم برای استفاده از اینترنت برای انجام کارهای روزمره توسط دولت و وزارت ارتباطات

بحران زلزله

۱. تهیه برنامه‌های آموزشی در صدا و سیما برای آمادگی دز زمان وقوع زلزله
۲. استحکام ساختمان‌ها توسط وزارت راه و شهرسازی به خصوص در مناطق زلزله‌خیز
۳. حضن‌سور به موقع نیروی انتظامی برای جلوگیری از ناامنی
۴. قطع فوری گاز در زمان وقوع زلزله جهت جلوگیری از انفجار لوله‌های گاز

بحران سیل

۱. تعبیر لایحه‌ای توسط مجلس مبنی بر عدم ساخت و ساز در حریم رودخانه و تخریب محیط زیست
۲. اطلاع‌رسانی امکان وقوع سیل به مردم در مناطق سیل‌خیز توسط صدا و سیما
۳. تخلیه روستاها و جلوگیری از مرگ و میر انسانی توسط هلال احمر، نیروی‌های مسلح و نیروهای مردمی در زمان سیل
۴. اسکان مصدومان و رساندن مواد غذایی و لوازم بهداشتی توسط هلال احمر و وزارت بهداشت و بازسازی خانه‌ها توسط وزارت راه و شهرسازی

بحث و نتیجه گیری

اصل حرکت اسلام بر خودسازی فرد و جامعه استوار است. انقلاب اسلامی وسیله ای راهبردی برای نشان دادن الگوی حکمرانی و تمدن سازی است. شعار انقلاب از درون و فطرت انسانها نشأت گرفته است، از آنجا که انقلاب اسلامی و مکتب به ذات حضرت باریتعالی و ابدیت وصل است لذا لازم است به عنوان مطالبه همواره بر نظریه ماندگاری نظام تاکید ورزید. در جمهوری اسلامی بین باید ها و نبایدها فواصل زیادی به چشم می خورد و وجود بحران ها هم در دامن زدن به شکاف بسیار خود نمایی می کند. به آینده باید با برداشتن گامهای استوار امید وار بود، گرچه در آرمان خواهی ایادی استکبار از قدیم الایام دست به مقابله با جبهه حق زده و این تقابل بین اسلام و استکبار وجود دارد لذا باید با کمک آموزه های وحیانی برای ثبات، امنیت، و معنویت در گستره ملی و سرزمینی تاکید ورزیده و در سبک زندگی بخصوص معاش و اقتصاد به زیر ساخت های حیاتی در بخشهای اقتصادی عمرانی اجتماعی فرهنگی امنیتی و.... توجه خاص مبذول کرده و در امر پاسداری از اصول و مبانی مکتبی تاکید بر عدالت اخلاق معنویت و ایستادگی در مقابل قلدران با شایسته سالاری و گزینش نیروهای مومن و شجاع طی طریق کرد. باید از فرصتهای فراوان پیش رو با تکیه بر علم تحقیق و پژوهش و امیدواری به آینده مبارزه با فساد ربا پایه گذاری اقتصاد سالم و تامین استقلال و آزادی و عزت ملی با داشتن روابط سالم با دنیای خارج الگویی برای کشورهای جهان بود. مواجهه با بحران های ناخواسته ضمن اینکه خسارات و آسیب های جبران ناپذیری را متوجه نظام اسلامی می کند بناچار صبر و استقامت و اصرار بر ارزشها و آرمانهای اسلام امت خداجوی ما را آب دیده تر و خالص تر می کند.

بحران از جمله لغاتی است که بیشتر در ادبیات و گفتمان رایج بین جوامع انسانی و علوم مختلف به ویژه علوم انسانی، سیاسی، پزشکی و گرایش های بین رشته ای مدیریت مطرح شده است. در اینجا حالتی که در نتیجه بروز آن توازن نظام اجتماعی به سمت هرج و مرج کشانده می شود بحران نامیده می شود به عبارت دیگر واژه بحران معادل فرصت خطرناک، یعنی ترکیبی از تهدید و فرصت نیز تعریف شده است. این تعریف به ما کمک می کند که از منظر مدیریتی (یعنی تصمیم سازی) به بحران و جوانب آن نگریم، و دور از مناقشات مفهومی و گونه شناختی، هر بحران را به عنوان یک عرصه تدبیر و تصمیم (ترکیبی از تهدیدات و فرصت ها) مورد مطالعه قرار دهیم چنانچه برداشت مدیریت رایج از بحران عبارتست از فرآیند به کارگیری جامع، بهینه و سریع منابع در دسترس برای کنترل ناآرامی ها و اختلالات با حداقل هزینه و کمترین خسارت (محمدی سیرت، ۱۳۹۱). بحران از منظر اصطلاحی در قرآن امری منفی است و کفار و مشرکان و منافقان که در مسیر حق حرکت نکنند دچار آن خواهند شد (محمدی سیرت، ۱۳۹۱)

با توجه به بررسی های انجام شده در آیات قرآن مدیریت "رهبری" هدایت و ... در آیات فوق فرهنگ سازی شده است بدین معنا که مفاهیم مطرح شده فوق در بطن آیات با توجه به سیاق، شرایط نزول و معانی اصلی و زمان و مقاصد مطرح شده در قرآن اذهان را مورد پذیرش قرار داده و نمی توان نزول وحی را صرفا مناسب با صدر اسلام و دوران جاهلیت دانست بلکه قرآن از نظر کاربرد جاویدان بوده و نباید گستردگی و استمرار استفاده از آن را ساقط کرد، بلکه در حکمرانی و اداره مطلوب جامعه امروزه

می‌توان هم از روش‌ها و سیره‌ها و نیز رهنمودهای اولیای عظام خصوصا حضرت موسی (ع) استفاده مطلوب کرد (مودب، ۱۳۹۵)

پیشنهادها و سازوکارهای کاربردی

۱. با تکیه بر مفهوم سازی‌های انجام شده در زندگی و روابط اجتماعی و الهام‌گیری از اصول و قواعد استخراج شده (که قطعا بی‌خطاترین اصول و قواعد و تضمین‌کننده هدایت انسان‌ها در اداره امور حکومتی و سیره می‌باشد) پیشنهاد می‌گردد در قبل، حین و بعد از بحران برای غنی‌سازی تصمیمات حاکمان و تقویت فرهنگ سازمانی از اصول مطرح شده در نمودار فوق استفاده گردد

۲. توطئه‌ها، فسادها، فتنه‌ها، و تحریکات سابقه تاریخی داشته و عملکرد ستم پیشه‌گانی (نظیر فرعون‌ها و نمرودها و ابولهب‌ها) مصادیق عینی و ملموس داشته و در حافظه تاریخ ضبط گردیده است، و امروزه نیز مشابه آن در حاکمان فرعون صفت در جامعه معاصر دیده می‌شود (نظیر ترامپ، نتانیاهو، ابوبکر البغدادی و ...) و قطعا هر لحظه بحران‌هایی را برای کشورهای اسلامی ایجاد می‌کنند که برای خنثی کردن این گونه تحریکات و تهدیدات پیشنهاد می‌گردد از شاخص‌های پس از بحران (اصل بازخواست، اصل شناسایی عامل ایجاد کننده بحران، اصل حذف عوامل بحران‌زا و اصل اقدام ویژه استفاده کرده و به خصوص از اصل یادگیری و عبرت‌آموزی برای جلوگیری از بروز بحران‌های آتی استفاده گردد) کما اینکه در این زمینه خوشبختانه در مدیریت منطقه‌ای و جهانی، جمهوری اسلامی ایران نقش خود را معنا دار کرده است (گرچه فتنه‌ها تحت پوشش گوساله سامری یا تحرکات ابوبکر البغدادی داعشی باشد)

۳. با توجه به تاکیدات مقام معظم رهبری در تحول علوم انسانی اینگونه تحقیقات در غنی‌سازی محتوای علوم بین رشته‌ای (مدیریت) بسیار مثمر ثمر می‌باشد.

۴. کشورمان ایران با عنایت به موقعیت جغرافیایی یکی از کشورهای بلاخیز در جهان به شمار می‌رود در گزارشی که در سال ۲۰۰۴ منتشر شده است این امر تایید شده است. مبنای بلاخیزی کشور ایران ازدیاد بروز بلایای طبیعی همچون سیل و زلزله در آن می‌باشد. لذا توجه به مدیریت این بلایای طبیعی از اهمیت خاصی برخوردار است. لذا در این راستا پیشنهاد می‌گردد که نسبت به عملیاتی‌سازی اصول ۱۶ گانه مدیریت بحران که با تکیه بر آیات قرآن شناسایی شده است اقدام نمایند

منابع و مآخذ

- افتخاری، اصغر (۱۳۸۷)، مدیریت رسانه‌ای بحران، پژوهش‌های ارتباطی، دوره پانزدهم، شماره پنجاه و پنجم، صفحات ۵۳-۳۱
- انوری، حسن (۱۳۹۰)، فرهنگ لغت سخن، جلد دوم، تهران، انتشارات سخن

- باقری. مصباح‌الهدی، کاظمینجف‌آبادی. محمدرضا (۱۳۹۲)، تبیین الگوی رهبری قوم بنی‌اسرائیل به دست حضرت موسی (ع)؛ پژوهشی قرآنی، اندیشه مدیریت راهبردی، سال هفتم، شماره دوم، صفحات ۱۵۷-۱۸۸
- پوررستمی. حامد (۱۳۹۲)، راهبردشناسی مدیریت بحران در سیره زینب کبری (علیها السلام)، فصلنامه علمی-پژوهی مدیریت فرهنگ سازمانی، دوره یازدهم، شماره دوم، صفحات ۸۵-۵۵
- پیروز. علی‌آقا (۱۳۹۰)، رهبری در مدیریت اسلامی، اسلام و پژوهش‌های تربیتی، شماره سوم، سال اول، صفحات ۹۱-۱۱۶
- تقوایی. مسعود، سلیمانی. فهیمه (۱۳۹۰)، مدیریت بحران شهرها با تاکید بر سیل، سپهر، دوره بیستم، شماره هفتاد و نهم، صفحات ۶۶-۷۳
- تقی‌پورجاوی. محسن (۱۳۹۰)، مدیریت بحران در قرآن کریم با رویکرد بحران‌های روحی و معنوی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشکده معارف قرآنی اصفهان غیر دولتی و غیر انتفاعی
- تولایی. روح‌الله (۱۳۸۶)، مدیریت بحران در سیره امیرالمومنین (ع)، دو ماهنامه توسعه انسانی پلیس، سال چهارم، شماره چهاردهم، صفحات ۸۵-۶۳
- جهانبخش. حیدر، پورناصری. شهناز، جابری. میثم، اسدی‌بیکر. محمدرضا (۱۳۹۵)، تبیین نقش سایت‌های پروازی سبک چند منظوره با اولویت کاربری مدیریت بحران در مقیاس شهری و بررسی معیارهای موثر در مکانیابی آنها، چهارمین کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری و سومین کنفرانس و نمایشگاه تخصصی انبوه‌سازان مسکن و ساختمان استان تهران، صفحات ۱۰۲-۱۰۱
- حبیب‌زاده ملکی. اصحاب، جوادیان. رضا (۱۳۸۹)، راهبردهای رسانه‌ای در مدیریت بحران، فصلنامه توسعه، سال پنجم، شماره هجدهم، صفحات ۱۲۳-۱۰۳
- *خانکه. حمیدرضا، پرستش. سکینه (۱۳۹۶)، مدیریت بحران سیل در ایران: یک مطالعه مروری، اولین همایش ملی پیشگیری از غرق شدگی
- خانکه. حمیدرضا، حسینی. سید تیمور (۱۳۹۶)، انتخاب مدل برتر مدیریت بحران ناشی از حوادث طبیعی در کشورهای هدف بر اساس مدل تصمیم‌گیری چند معیاره AHP، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال پانزدهم، شماره هفتم، صفحات ۳۲۰-۳۰۱
- خطیبی‌کوشک. محمد (۱۳۸۴)، درآمدی بر نقش اسلام در حل بحران‌های سیاسی-اجتماعی، فصلنامه حصون، شماره پنجم، صفحات ۵۸-۳۵
- خیرالهی. فرشید، ندری. محمد (۱۳۹۴)، تکنیک‌های تصمیم‌گیری در حسابداری مدیریت از دیدگاه اسلامی، دوفصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات مالی اسلامی، سال چهارم، شماره دوم، صفحات ۹۶-۶۹
- ربیع. علی، امینی. محمدتقی، سرافرازی. اعظم (۱۳۹۲)، توسعه الگوی مناسب تصمیم‌گیری تحت شرایط بحران سازمانی با استفاده از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره ANP (مورد مطالعه: شرکت ملی پخش فرآورده‌های نفتی ایران- منطقه فارس)، نشریه علمی - پژوهشی بهبود مدیریت، سال هفتم، شماره چهارم، صفحات ۱۸۲-۱۶۸

- رسولیمحلاتی. سید هاشم (۱۳۹۲)، تاریخ انبیاء: قصص قرآن از آدم علیه السلام تا خاتم النبیین صلی الله علیه و آله، چاپ بیست و هشتم، نشر بوستان کتاب قم
- رضوانی. حمیدرضا (۱۳۸۵)، مدیریت بحران سازمانی، تدبیر، شماره صد و هفتادم، صفحات ۲۵-۲۰
- روشندل‌اربطانی. طاهر (۱۳۸۷)، نقش مدیریت رسانه در تحول بحران از تهدید به فرصت، پژوهش‌های ارتباطی، دوره پانزدهم، شماره پنجاه و پنجم، صفحات ۱۶۲-۱۴۱
- سلامی. علیرضا (۱۳۹۵)، تئوری‌های سازمان و مدیریت، تهران، مشاوران صعود ماهان
- شایانفر. حجت‌علی (۱۳۹۱)، بررسی سیر تحول مدیریت حوادث و سوانح (مدیریت بحران) در ایران، نشریه طاق، ماهنامه آموزشی، اطلاع رسانی سازمان نظام مهندسی ساختمان خراسان رضوی، شماره شصت و چهارم و شصت و پنجم، صفحات ۴۷-۴۴
- شریفی‌تهرانی. روح اله (بی‌تا)، رهبری در مدیریت، اصفهان، انتشارات چشم ساعی
- شعبانینژاد. حسین، علیاری. ابوالفضل، ابوالقاسم‌گرگی. حسن (۱۳۹۵)، رابطه رهبری تحول‌گرا و عملکرد شغلی کارکنان در بیمارستان فارابی، مدیریت سلامت، صفحات ۳۰-۲۲
- صدری افشار. غلامحسین، حکمی. نسرین، حکمی. نسترن (۱۳۸۱)، فرهنگ لغت معاصر فارسی، تک جلدی، تهران، انتشارات فرهنگ معاصر
- عفری. عبدالسید (۱۳۹۴)، مدیریت بحران از دیدگاه قرآن با محوریت سوره یوسف، پایان‌نامه کارشناسی-ارشد، دانشکده اصول الدین
- علیزاده‌خوش. کاظم (۱۳۹۰)، راهکارهای قرآن کریم در برون رفت از بحران معنویت، پایان‌نامه کارشناسی-ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی قم
- عمید. حسن (۱۳۸۹)، فرهنگ فارسی عمید، چاپ اول، تهران، انتشارات راه رشد
- غلامحسینی. اسماعیل (۱۳۹۱)، بررسی نقش و جایگاه ناجا در مدیریت بحران‌های طبیعی (مطالعه موردی: بحران سفید، بحران برف ۱۳۸۳ گیلان)، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت انتظامی (مطالعات مدیریت انتظامی)، دوره هفتم، شماره چهارم، صفحات ۵۶۸-۵۴۹
- غلامحسینی. لیلیا (۱۳۸۹)، بررسی شیوه‌های مدیریت و رهبری آموزشی، مجله دانشکده پیراپزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، سال پنجم، شماره یکم، صفحات ۳۴-۳۱
- قائمی‌مقدم. محمدرضا (۱۳۸۵)، موعظه و نصیحت در قرآن، تربیت اسلامی، دوره دوم، شماره سوم، صفحات ۲۵۵-۲۱۷
- قرائتی. محسن (۱۳۸۸)، تفسیر نور، جلد سوم، انتشارات مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن
- کینگ. گرانویل (۱۳۹۵)، مدیریت بحران و اثربخشی تیم: یک بررسی دقیق‌تر، مترجم: ناخدا یکم پاسدار احمد کریمی، فصلنامه مدیریت بحران، سال هشتم، شماره بیست و هشتم، صفحات ۲۲۴-۱۹۹
- لاریجانی. زهره (۱۳۸۴)، ساختار مدیریت بحران‌های طبیعی در ایران و کشورهای دیگر، اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت جامع بحران در حوادث غیرمترقبه
- ماهری‌بوختیاری. امین (۱۳۹۶)، مقایسه‌ی وظایف مدیریتی از نگاه نظریه‌پردازان غربی و مدیریت اسلامی، دومین همایش بین‌المللی افق‌های نوین در علوم انسانی و مدیریت

- مجتهدزاده. فهیمه (۱۳۹۱)، مدیریت بحران شهری، چاپ اول، تهران، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی
- مجردکاهانی. مسعود، خواننده کارنما. اسدالله، نژاداکبری راوری. زهره (۱۳۹۳)، مدیریت بحران سیل شهری، اولین کنگره تخصصی مدیریت شهری و شوراها شهر
- محمدی سیرت. حسین (۱۳۸۹)، اصول مدیریت بحران در قرآن کریم با تاکید بر قصص انبیاء اولوالعزم (ع)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق (ع)
- محمدی سیرت. حسین (۱۳۹۱)، اصول مدیریت بحران در قرآن کریم با تاکید بر قصص انبیاء الوالعزم (علیهم السلام)، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
- محمدی سیرت. حسین (۱۳۹۱)، مدیریت بحران در قرآن کریم: بررسی سیره نبوی در نبرد احزاب، نشریه ره آورد سیاسی، سال نهم، شماره سی و پنجم
- محمدی سیرت. حسین، قاسمپور. محسن (۱۳۹۴)، واکاوی مفهوم بحران در گفتمان قرآنی، نشریه معرفت، سال بیست و چهارم، شماره دویست و چهاردهم، صفحات ۸۴-۶۹
- مرکز آموزش و پژوهش‌های توسعه و آینده نگری (۱۳۹۵)، دستنامه مدیریت بحران، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، ویرایش اول
- مهدینژاد. جمال‌الدین، صادقی حبیب‌آباد. علی (۱۳۹۵)، بررسی و ضرورت مدیریت بحران و پدافند غیر عامل در معماری و شهرسازی، کنفرانس ملی پدافند غیر عامل و توسعه پایدار، صفحات ۱۳۷۱-۱۳۵۳
- مودب. سیدرضا (۱۳۹۵)، "مصاحبه با دکتر مودب در بهمن ماه ۱۳۹۵"
- ناظم‌بکائی. محسن، مردانینوکنده. محمدحسین، نوروزی. محمد (۱۳۸۹)، بررسی و تبیین انحطاط فرهنگی از دیدگاه قرآن و آموزه‌های دینی و ارائه راهکارهای عملی ماخوذ از آن، ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال چهارم، شماره‌های چهل و سوم و چهل و چهارم، صفحات ۹۱-۸۰
- نصیبی. مهدی، مدیری. محمود، نکوئی. محمدعلی، حسنوی. رضا، نوری. مهدی (۱۳۹۴)، ایجاد مدل تعاملی اطلاعات و فعالیت‌های ذینفعان مدیریت بحران در صنعت با رویکرد مهندسی همزمان مطالعه‌ی موردی: ایران خودرو، دوفصلنامه علمی پژوهشی مدیریت بحران، شماره هشتم، صفحات ۲۳-۳۶
- ودادی. احمد، صیاد شیرکش. سعید، شفیع‌زاده‌برمی. مریم (۱۳۸۹)، هوش سازمانی و مدیریت بحران، فصلنامه مدیریت کسب و کار، سال دوم، شماره پنجم، صفحات ۱۰۲-۸۵

- <https://iums.ac.ir>

- <https://www.digikala.com>

- <https://www.hamshahrionline.ir>

- <http://www.salamatnews.com>

